

УДК 711.13

Т. Ю. КУЗЬМЕНКО

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ПРИРОДНІ ТА АНТРОПОГЕННІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ПЛАНУВАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ М. ПОЛТАВИ

Природні та антропогенні фактори формування планувальної структури сільських поселень приміської зони м. Полтави. В статті розглянуто вплив природних та антропогенних факторів на формування планувальної структури приміських сільських поселень (ПСП). На основі порівняльного аналізу виявлена класифікація планувальної структури ПСП приміської зони м. Полтави.

приміські сільські поселення, приміська зона, планувальна структура

Загальна постановка проблеми. Містобудівельні системи будь-якого рівня характеризуються відмінністю планувальної структури: складом і територіальним співвідношенням її елементів. Динамічність функціонально-планувальної організації ПСП особливо виявляється в зонах впливу великих міст. Концепція сталого розвитку висуває на порядок денний дослідження функціонально-планувальної організації поселень в часовому і територіальному просторах. Нині стає пріоритетним екологічний підхід до проблем розвитку населених місць, зокрема приміських сільських поселень. ПСП є системою взаємодії населення та матеріального середовища, що забезпечує умови його життєдіяльності. Планувальна структура сільських поселень (СП) формувалась під впливом природних та антропогенних факторів, що перебувають у взаємодії. Тому класифікація планувальної структури ПСП за цими факторами виявляється актуальною як для розробки функціональної моделі приміської зони (ПЗ) великого міста, так і для вибору стратегії розвитку окремого ПСП. Фактори формування планувальної структури поселень різного рівня досліджувались З. М. Яргіною, Я. М. Косицьким, В. В. Владіміровим, О. Е. Гутновим, Б. В. Павлишиним, В. О. Кодіним, П. Н. Першиним тощо. Вплив ландшафту на планувальну структуру СП досліджувались Г. А. Делеуром, А. Д. Кудіненком, Е. І. Шиловим, В. Н. Косенко, М. П. Кончуковим [1-5] та іншими авторами. Проте значна частка проведених раніше досліджень присвячена поселенням взагалі і недостатньо висвітлюють природні та антропогенні фактори формування планувальної структури ПСП, поява нових типів СП в приміських зонах великих міст також вимагає відповідного коригування існуючої класифікації.

Основний матеріал. Планувальна структура сільських поселень в приміських зонах великих міст складалась на протязі століть. П. Н. Першин [7] виділяє 8 історичних типів планувальної структури СП. З них в ПЗ великих міст виявлені наступні типи планувальної структури сільських поселень:

- однуличні з 1-сторонньою забудовою;
- однуличні з 2-сторонньою забудовою;
- радіальні з вулицями-променями;
- кругові із забудовою навколо центру;
- прямокутно-квартальні;
- комбіновані.

Інші автори [3] виділяють 4 різновиди планувальної структури СП: прирічкові, яружно-балкові, примігстральні та степові. Планувальна структура прирічкових поселень підпорядкована руслам

річок, ці села дуже видовжені, часто на декілька кілометрів і мають багато зелених насаджень (наприклад, Великі Сорочинці, Петрівка).

Територія яружно-балкових поселень помежована ярами з крутими та пологими схилами, має багато вузьких криволінійних вулиць з великими поздовжніми ухилами, часто наявні природні водойми.

Примагістральні поселення розміщуються з однієї чи обох сторін автомагістралі або залізниці, для планувальної структури цих поселень характерним є наявність декількох видовжених вулиць, паралельних магістралі (рис. 1).

Особливістю степових поселень є компактність та прямокутно-квартирна схема забудови, недостатність зелених насаджень та водойм.

Планувальна структура ПСП приміської зони м. Полтави тісно пов'язана з первинним стихійним заселенням. Природно вони виникали біля річок, транспортних комунікацій, озер, балок, ярів, лісових масивів. Саме природний фактор обумовив характер формування планувальної структури історичних типів сільських поселень взагалі, в тому числі й приміських. Особливістю ПЗ м. Полтави є наявність природного ландшафтного каркасу, що сформований р. Ворскла. ПСП цієї зони мають лінійно-видовжену планувальну структуру, що розвинулась вздовж річки або транспортної артерії (сс. Петрівка, Н. Млини, Кротенки).

На інших територіях характерними є наступні види СП:

- компактна з переважанням прямокутно-квартирної системи (сс. Щербані, Розсошенці, Степне);
- розгалужено-гілляста або вільна, часто з радіальним напрямком вулиць, що обумовлено наявністю численних ярів, балок (сс. Мачухи);
- підково- та серповидні, що розвивались навколо великого яру (сс. Бречковка);
- змішана.

ПСП приміської зони м. Полтави (до 20 км в радіальному окресленні) мають тенденцію розростатись, зливаючись у загальну планувальну структуру, що формує своєрідні приміські скупчення: Полтава – Розсошенці – Горбанівка, Полтава – Щербані, Полтава – Н. Млини – Гора, Калашники – Сердюки, Петрівка – Патлаївка – Кротенки, Супрунівка – Івашки – Шостаки, Мачухи – Судіївка, Тахтаулове – Жуки, Терешки – Копили, Новоселівка – Залізничне – Бочанівка. Ці приміські сільські скупчення майже суцільним кільцем розміщені навколо м. Полтави.

Деякі старовинні села (їх виникнення відносять до часів середньовіччя) мають радіально-кільцеву планувальну структуру, що обумовлено радіальним перехрещенням декількох магістралей. Планувальна структура старовинних прирічкових та яружно-балкових СП органічно виростає з ландшафту і вирізняється живописністю прибережних просторів та пересіченого рельєфу. Аналіз картографічних та проектних матеріалів виявив закономірну залежність якості планувальної структури та естетичного вигляду СП від відстані до природних водойм і елементів пересіченого рельєфу (рис. 2).

Чим ближче до них - тим досконаліше планувальне й композиційне вирішення. Слід зазначити, що для переважної більшості ПСП характерною є змішана (комбінована) планувальна структура. Лінійна одновулична планувальна структура в чистому вигляді зустрічається в невеликих поселеннях (до 100 чол.). Прямокутно-квартирна планувальна структура є характерною для великих поселень, в яких природний чинник не є переважачим.

Проте переважна кількість ПСП характеризується змішаною (комбінованою) планувальною структурою, що обумовлено стихійним розвитком сільського поселення, в якому природним чином відбувається взаємовплив регулярної та вільної схем планування (рис. 3).

Аналізом картографічних матеріалів виявлено найбільш характерні типи планувальної структури приміських сільських поселень ПЗ м. Полтави (таблиця 1) за впливом природних та антропогенних факторів. На основі цього аналізу подана класифікація планувальної структури ПСП внутрішньої частини ПЗ м. Полтави (таблиця 2).

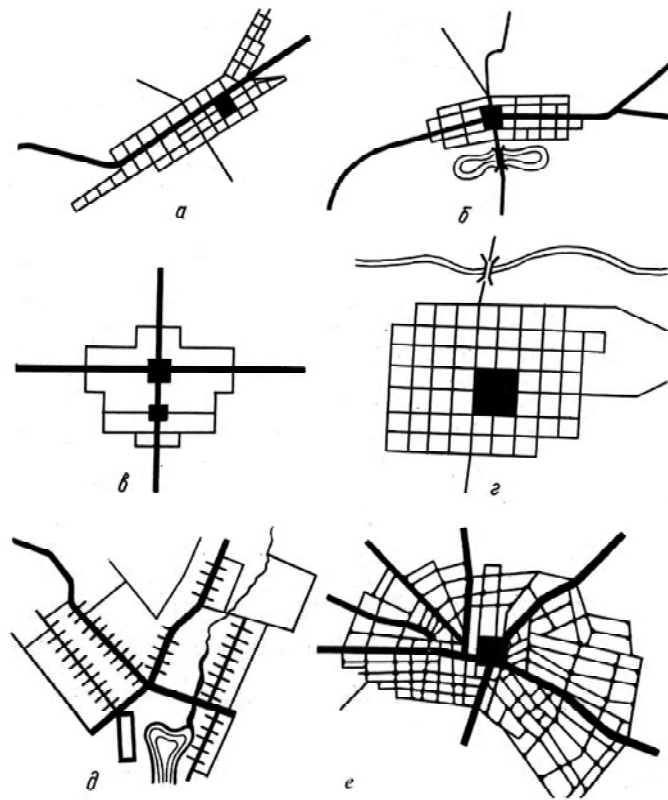
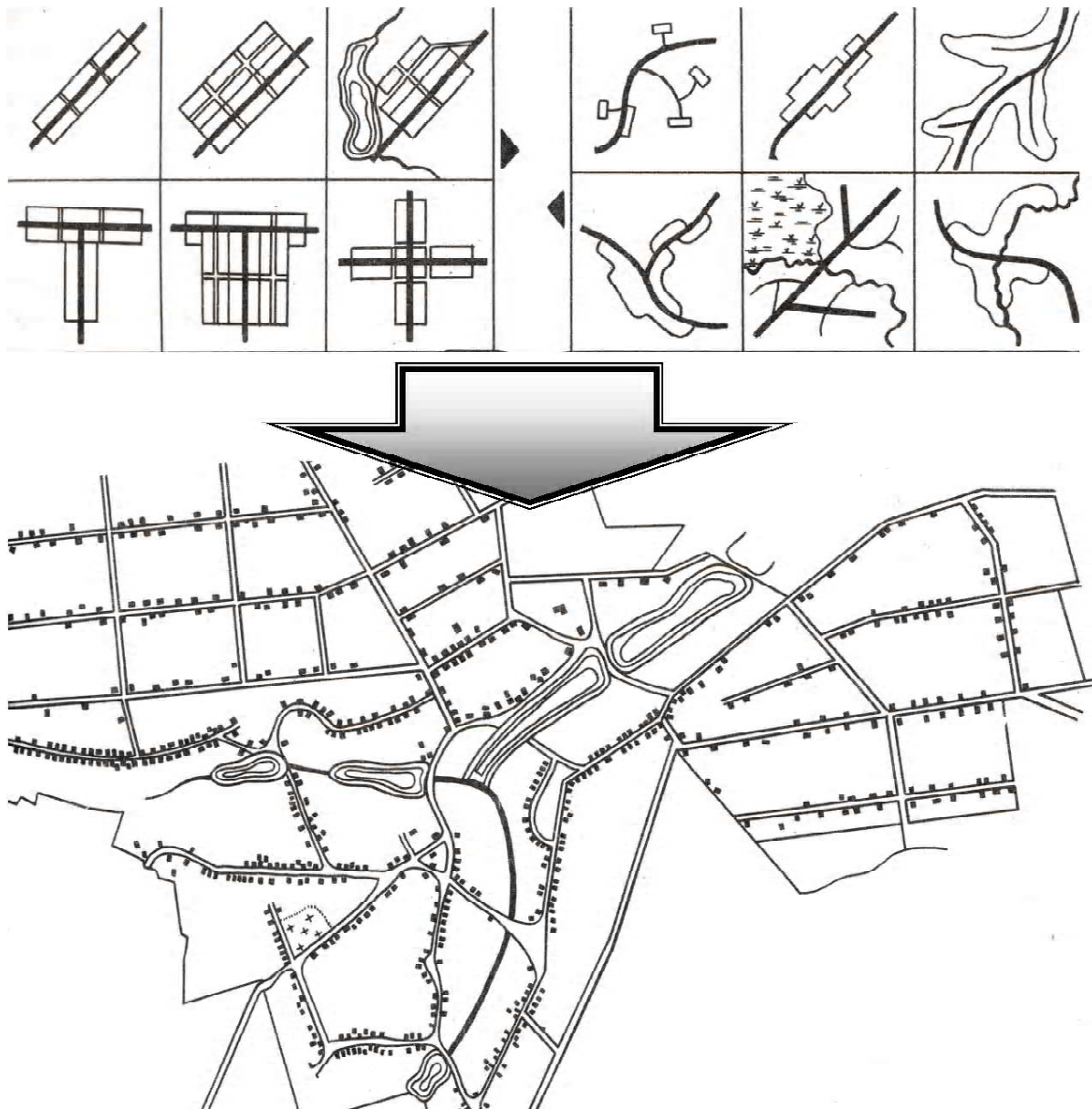

Рисунок 1 – Види планувальної структури приміагістральних поселень [1].

Рисунок 2 – Радіально-кільцева схема планування СП Лісостепу.

Рисунок 3 — Взаємовплив регулярної та вільної схем у розвитку планувальної структури ПСП (Розроблено за [1]).

Висновки

Таким чином, вплив природних та антропогенних факторів є визначальним у формуванні планувальної структури ПСП. Цей вплив визначається комплексною дією всіх природно-ландшафтних факторів. Заснування СП на річках та магістралях передбачає врахування таких обставин, як домінуючий берег, сприятливий рельєф, наявність родючих ґрунтів, певного виду рослинності (ліси, луки), близькість до міста-центру, зручних транспортних зв'язків тощо.

Подальші дослідження полягають у визначенні природних та антропогенних чинників на зонування ПЗ великого міста, ступеня їх впливу на трансформацію планувальної структури ПСП, пошуку механізму вибору стратегії розвитку функціональної спеціалізації цих поселень.

Таблиця 1 – Фактори формування планувальної структури ПСП

Фактори впливу (обмеження)	Планувальна структура	Назва СП	Схема
Дорога, річка, болото		Зорівка	лінійна
Серповидна балка		Бречковка	серповидна
Яри (ліс)		Тахтаулове	змішана
Дороги, балки (ліс)		Мачухи	розгалужено-гілляста
Яри (дорога, аеродром, промисловий вузол міста)		Супрунівка	вільна
Річка болото, тупиковий транспортний зв'язок		Васьки	лінійна, дугоподібна

Таблиця 2 – Класифікація планувальної структури ПСП

№ п/п	Тип планувальної структури	Головні обмеження	Кількість СП	
			всього	% від загальної кількості
1.	Лінійна в заплавах річок	Вигин і поворот річки, ліс	24	15
2.	Лінійна	Автомагістраль, залізниця	21	13
3.	Розгалужено-гілляста або серповидна	Балки, яри	50	32
4.	Змішана	Сформована переважно відповідно до проекту	31	197
5.	Всього:		157	100

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Г. А. Делеур. Развитие планировки и застройки сел Украины. – К.: Урожай, 1991. – 128 с.
- А. Д. Кудиненко. Планировка и застройка сельских населенных мест. – Мн.: Выш. шк., 1984. – 125 с.

3. Комплексное переустройство сел./ Є. И. Шилов, Г. И. Болотов, А. А. Рядович. — К. : Урожай, 1990. — 240 с.
4. Б. А. Маханько. Архитектурно-планировочная и пространственная структура сельских поселков. — М.: Стройиздат, 1977. — 111 с.
5. Н. П. Кончуков. Планировка сельских населенных мест. — М.: 1979. — 247 с.
6. Криштоп Т. В. Сучасний стан та проблеми сільського розселення України/ Містобудування та територіальне планування. — Вип. 15. — 2003.
7. Першин П.Н. Экономические вопросы планировки хозяйственных центров МТС и колхозов. — М.: Сельхозгиз, 1957. — С. 11-25.
8. Уайт Г. География: ресурсы и окружающая среда. — М.:Прогресс, 1990. — 544 с. (в пер.).
9. З. Гидион. Пространство, время, архитектура / сокр. пер. с нем. М. В. Леоне, И. Л. Черня — 3-е изд — М.: Стройиздат, 1984. — 455 с. (в пер.).
10. Forman R.T.T., Gjrdon M. Landscape Ecology. — N.Y., 1986. — 619 p.

Т. Ю. КУЗЬМЕНКО
ЕСТЕСТВЕННЫЕ И АНТРОПОГЕННЫЕ ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ
ПЛАНИРОВОЧНОЙ СТРУКТУРЫ СЕЛЬСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ
ПРИГОРОДНОЙ ЗОНЫ Г. ПОЛТАВЫ

Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка

Природные и антропогенные факторы формирования планировочной структуры сельских поселений пригородной зоны г. Полтавы. В статье рассмотрено влияние природных и антропогенных факторов на формирование планировочной структуры пригородных сельских поселений (ПСП). На основании сравнительного анализа определена классификация планировочной структуры ПСП пригородной зоны г. Полтавы.

пригородные сельские поселения, пригородная зона, планировочная структура

T. YU. KUZMENKO
NATURAL AND ANTROPOGENOUS FACTORS AND RURAL SETTLEMENTS
DESIGNING IN THE SUBURBAN AREA OF POLTAVA

Poltava National Engineering University by name of Yury Kondratyuk

Natural and anthropogenic factors of forming of structure designing in suburbs of Poltava. It is considered an influence of natural and anthropogenic factors on forming of planning structure of suburb villages (SV) in the article. On the ground of comparative analysis the classification of the structures designing SV of the suburb zone of the Poltava is defined.

suburb villages, suburb zone, structure designing

Кузьменко Тетяна Юріївна — асистент кафедри архітектури житлових і громадських будівель Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, архітектор, здобувач вченого ступеню кандидата технічних наук із спеціальності 05.23.20 — містобудування та територіальне планування. Наукові інтереси: розвиток функціонально-планувальної організації приміських сільських поселень, трансформація планувальної структури в нових соціально-економічних умовах, вибір стратегії розвитку сільського поселення, функціональне зонування приміських зон великих міст (обласних центрів з населенням 250-400 тис. жителів, малий і середній рівень урбанізації приміської зони).

Кузьменко Татьяна Юрьевна — асистент кафедры архитектуры жилых и гражданских зданий Полтавского национального технического университета имени Юрия Кондратюка, архитектор соискатель на ученую степень кандидата технических наук по специальности 05.23.20 — градостроительство и территориальное планирование. Научные интересы: развитие функционально-планировочной организации пригородных сельских поселений, трансформация планировочной структуры в новых социально-экономических условиях, выбор стратегии развития сельского поселения, функциональное зонирование пригородных зон больших городов (областных центров с населением 250-400 тыс. жителей, малый и средний уровень урбанизации пригородной зоны).

Kuzmenko Tatjana Yurjevna — the assistant of the "Architecture of Dwellings and Civil Buildings" Chair of the Poltava National Engineering University by named after Yury Kondratyuk, contestant of a candidate of engineering sciences on specialty 05.23.20 — Town designing and territorial planning. Scientific interests: development of functional and designing organization of rural settlements, transformation of designing structure in modern social and economic conditions strategy of the development of rural settlements, functional zoning of the suburb zone of large towns (regional centre with population 250.0-400.0 lodger, small and average level of the urbanization of suburb zone).